

Валентина Ярошик (м. Харків)

КРАЄЗНАВСТВО — УЛЮБЛЕНА СПРАВА (До 30-річчя клубу “Краєзнавець”)

Без усвідомлення національних традицій, поширення знань про історію та культуру не може відбутися відродження нації. Тому краєзнавство стає одним із пріоритетних напрямків роботи як великих, так і маленьких бібліотек. Бібліотечне краєзнавство є невід’ємним від усього краєзнавчого руху. Воно стало основою для наукової та просвітницької роботи бібліотек і зробило свій внесок у розвиток українознавства.

Організувати краєзнавчу роботу, спрямувати її у потрібне русло є нагальним завданням бібліотек. Харківська державна наукова бібліотека (далі — ХДНБ) ім. В. Г. Короленка має великий досвід роботи з питань краєзнавства. Ще на початку 60-х років минулого століття у структурі бібліотеки з’явився сектор, а потім і відділ краєзнавчої роботи.

При бібліотеці завжди працював актив читачів. До нього входять журналісти, вчені, письменники, вчителі та представники багатьох інших професій. Вони ретельно вивчали історію Слобожанщини, піклувалися про її сьогодення та майбутнє. Ім’я цієї армії ентузіастів — краєзнавці. Об’єднати цих людей було нескладно, так був заснований клуб “Краєзнавець” при відділі краєзнавчої роботи (зараз відділ україніки). Слід відзначити, що краєзнавчі клуби та об’єднання стали маленькими культурними центрами навіть у невеличких містах і селах. Їх діяльність не заміняють ні театри, ні музеї.

Перше засідання (організаційне) клубу при ХДНБ, як свідчать протоколи, відбулося 13 травня 1978 р. На ньому були присутні журналісти Леонід Строковський та Іван Марченко, науковці Іван Саратов та Борис Заскальков, співробітники відділу краєзнавчої роботи Тетяна Шерстюк, Галина Каширина та Валентина Ярошик, які були ініціаторами його створення. Було розроблено програму роботи клубу, визначено завдання, основні напрямки діяльності та шляхи її здійснення. Програма відображала різноманітність краєзнавчої діяльності та її тематичну спрямованість. Передбачалася також координація з іншими краєзнавчими установами Харкова (музеями,

архівами, Товариством охорони пам’яток історії та культури, Клубом любителів книги та ін.).

Основними завданнями “Краєзнавця” стали наукові дослідження, просвітницька діяльність, популяризація краєзнавчих матеріалів, доведення їх до читачів та мешканців нашого міста, участь у громадському житті Харкова.

Краєзнавство — наймасовіший вид діяльності. Краєзнавство тому й користується такою популярністю і любов’ю в народі, що відгукується на найтонші рухи людської душі. Тому членами клубу стали люди різні за віком і фахом. Це домогосподарки, школяри, студенти, робітники, науковці, фахівці: історики, архітектори, екскурсіводи, вчителі. Воно має велике виховне значення для широких верств населення і, насамперед, підростаючого покоління.

Коло інтересів членів клубу — минуле, сучасне і майбутнє Слобожанщини: від села, маленького міста, вулиці, фабрики, садиби, храму, учбового закладу тощо до всього Харківського регіону.

Пріоритетним напрямком діяльності клубу є наукова робота. Основною формою є організація та проведення краєзнавчих читань, де заслуховуються результати наукових розвідок, які проводять члени клубу. Їх тематика різноманітна і присвячена охороні пам’яток історії та культури, містам та селам Слобожанщини, розвитку науки, культури, відродженню української церкви, діяльності славетних земляків Григорія Сковороди, родини Алчевських, Дмитра Багалія, Олексія Бекетова, Ігоря Муратова, Григорія Данилевського, Іллі Рєпіна, Миколи Лисенка та багатьох інших. Доповідачами на засіданнях були краєзнавці, які досліджували ту чи іншу тему. Деякі теми, наприклад, про внесок родини Алчевських та академіка архітектури О. Бекетова в українську культуру, висвітлювалися неодноразово, адже кожного разу дослідники знаходили нові матеріали з їх життя.

Особливо цікавими були засідання, присвячені архітектурі нашого міста. Ці теми досліджували провідні архітектори Харкова —

академік архітектури О. Лейбфрейд, В. Новгородов, П. Шпара, О. Тиц та ін. Їх доповіді супроводжувалися показом слайдів. Поручувалися питання збереження пам'яток архітектури. Такі засідання не залишали присутніх байдужими. Краєзнавці приймали рішення про охорону певних пам'яток, зверталися за допомогою до відповідних інстанцій, залучаючи радіо, телебачення, пресу. Багато питань було вирішено позитивно.

Поряд з краєзнавчими читаннями члени клубу беруть участь у роботі Всеукраїнських науково-практичних конференцій з краєзнавства. Охоче запрошують їх до підготовки та організації наукових заходів у нашому місті. Зокрема, до оргкомітету з підготовки відзначення 200-річчя Харківської єпархії УПЦ до його складу було введено членів клубу С. І. Посохова, С. М. Куделко, В. О. Ярошик.

Активно працюють краєзнавці і у громадських редколегіях “Харківського біографічного словника”, журналу “Віра і Розум”, наукових збірниках.

Члени клубу є авторами багатьох видань та публікацій, присвячених різним питанням життя краю, не лише у місцевій, а й у всеукраїнській та зарубіжній пресі. Особливо тісні творчі зв'язки виникли з журналом “Краєзнавство”. Широко відомі видання з історії архітектури Олександра Лейбфрейда, з історії розвитку атомної фізики у наукових закладах Харкова Юрія Ранюка, з літературознавства Владислава Божка, Ігоря Лосієвського, Михайла Красикова, Михайла Гетьманця.

Останнім часом вийшли друком наукові дослідження голови клубу “Краєзнавець” Івана Саратова “Іван Сірко”, “Герби міста Харкова”, збірка історичних нарисів “Харьков, откуда имя твое”. Над темою “Іван Сірко” автор працював багато років, неодноразово висвітлював її на краєзнавчих читаннях. Геральдика приваблювала не лише І. Саратова, а й інших дослідників. Свій погляд на виникнення гербів нашого міста виклали і вчені-краєзнавці Б. Зайцев та С. Куделко.

Протягом 25 років членами клубу було підготовлено і надруковано багато цікавих матеріалів: “Валківська енциклопедія”, дослідження про міста Люботин, Богодухів, Харків тощо. Дослідники Сергій Посохов та Олександр Ярмиш підготували книгу, присвячену губернаторам та генерал-губернаторам Харківщини, Юрій Ранюк — про репресії у Харківському фізико-технічному інституті.

Відновлення історичної пам'яті шляхом створення вичерпного літопису окремих подій Харківського регіону спонукало деяких членів клубу до написання своїх спогадів, що стали основою “Архіву краєзнавців”, котрий зберігається у відділі україніки. Архів став у пригоді при вивченні діяльності ХДНБ у 30-і роки минулого століття. Спогади краєзнавця Миколи Коржа про вибух електростанції в Харкові у 1943 р. часто використовуються краєзнавцями в лекціях та виступах. Архів налічує понад 100 рукописних спогадів. Найціннішими є особисті архіви краєзнавців Володимира Смоленського, Павла Романова, Бориса Інгора, Олександра Лейбфрейда.

Широко відома у Харкові і провітницька діяльність клубу “Краєзнавець”. Його члени виступають з лекціями у шкільних закладах і товариствах, надають допомогу в організації музеїв тощо. Неодноразово з товариства сліпих до клубу надходили подяки на адресу Тетяни Шерстюк, Миколи Коржа за цікаві доповіді. Ганна Столярова стала засновником музею Лесі Українки при школі № 3 та ініціатором проведення щорічного фестивалю “Весняні співи Лесі Українки на Харківщині”. Тетяна Безрукова очолює шкільне краєзнавство в селищі Буди Харківського району. Кожен рік тут відбуваються шкільні краєзнавчі конференції, на яких юні краєзнавці виступають з дослідженнями, присвяченими історії рідного краю. Гостями цих конференцій часто бувають і члени клубу “Краєзнавець”. При клубі працює літературно-музична вітальня, де проходять презентації нових книг, тематичні вечори та вечори пам'яті, звучать вірші членів клубу.

З задоволенням члени клубу мандрують історичними місцями Слобожанщини. Останнім часом вони відвідали с. Сковородинівку, с. Бабаї, місце поховання художника Лансера та маєток родини художників Бенуа і Серебрякової у с. Нескучному. Позналилися з експозиціями музею Будянського фаянсового заводу та садиби-музею Гната Хоткевича у смт. Високому тощо. Душею цих подорожей завжди була ентузіаст-краєзнавець Надія Акімова.

Краєзнавці не лише вивчають історію свого краю, вони є активними діячами його сьогодення, порушуючи питання про встановлення меморіальних дошок, присвячених історичним подіям, доглядаючи могили відомих земляків, беруть участь у обстеженні 13-го міськ-

кого кладовища. Великої поваги нащадків заслугує робота Галини Гуріної з пошуку місць поховань поляків, німців, репресованих мешканців нашого міста у Лісопарку. Саме піклуванням краєзнавців Ювеналія Калачова та Петра Мороза встановлено меморіальні дошки, присвячені музичному діячу І. І. Слатіну та Івану Карбишеву. Нещодавно в селищі Буди завдяки піклуванню Почесного краєзнавця України т. Безрукової були відкриті дошки на будинках — пам'ятниках архітектури місцевого значення. Краєзнавці не байдужі до зміни назв вулиць нашого міста. Пропозиції щодо їх перейменування надсилаються до Топонімічної комісії, що діє при міськвиконкомі, членами якої є також краєзнавці С. І. Посохов, С. М. Куделко, І. Ю. Саратов, Н. І. Полянська, О. Хорошковатий. Три вагий час тут також працювали О. Ю. Лейбфрейд та В. О. Ярошик.

Клуб підтримував і підтримує міцні стосунки з музеями, архівами, вузами, Товариством охорони пам'яток історії та культури, “Меморіалом”, “Спадщиною”, шкільними закладами. Це дає можливість збирати різноманітний матеріал з історії краю. Фахівці цих установ почасти є гостями на засіданнях клубу, беруть активну участь у проведенні краєзнавчих читань.

Окремо необхідно відзначити творчі стосунки клубу “Краєзнавець” з ХДНБ ім. В. Г. Короленка, при якій він функціонує. Бібліотека, відділ україніки відіграє не тільки організуючу роль у роботі клубу, але й надає необхідну довідково-бібліографічну і документальну базу для краєзнавчих досліджень та бере в них участь.

Зокрема систематичний каталог “Харківщина”, який користується великим попитом у краєзнавців, містить понад 220 тисяч бібліографічних відомостей про краєзнавчі документи, статті з періодичних видань (від початку XIX ст. і до наших днів).

Відділ україніки багато уваги приділяє впровадженню у свою роботу сучасних інформаційних технологій. Для послуг читачів краєзнавців створюється база даних “Пам'ятні дати України, Слобожанщини”. Краєзнавці з задоволенням відвідують регіональний інформаційний центр, де представлені інформаційні ресурси місцевих органів культурних, ділових та інших організацій регіону. Зібрані компакт-диски з історії України та рідної Слобожанщини. Фахівці відділу ретельно роз-

кривають зміст багатьох видань, особливо періодичних, що надходять до ХДНБ і містять відомості про Слобожанщину, складають бібліографічні покажчики, влаштовують виставки-перегляди, виконують письмові тематичні бібліографічні довідки, надають консультації. Популярні серед користувачів науково-допоміжні покажчики “Історія Слобідської України”, “Топоніміка Харківщини”, “Харьков и губерния на страницах газеты “Харьковские губернские ведомости” (1881–1916 гг.)” (6 випусків), газети “Южний край” (1880–1917) (підготовлено вже 5 вип. і робота триває), “Історія міст і сіл Харківської області”, “Харків ХХ століття” та багато інших.

У свою чергу, члени клубу надають велику допомогу роботі ХДНБ, відділу україніки. Вони проводять консультації з питань історії краєзнавства, здійснюють наукове редагування краєзнавчих каталогів і картотек, бібліографічних покажчиків про Слобожанщину, організують художні виставки.

Їх зусиллями підготовлено понад 20 фотоальбомів з історії вулиць та архітектурних пам'яток Харкова. Фотоальбоми містять додаткові відомості про місто і допомагають в обслуговуванні читачів.

За допомогою краєзнавців фонд бібліотеки значно поповнився не лише книгами, а й картографічними виданнями. Багато рідкісних картографічних видань було власноручно зроблено кандидатом технічних наук, краєзнавцем В. В. Смоленським. Він подарував бібліотеці колекцію макетів (Харківська фортеця, будинок ХДНБ та Харківський колегіум, дзвіниця Успенського собору, Покровський собор), ці експонати виконано із сірників.

Досвід роботи клубу вивчають та впроваджують і бібліотечні фахівці, і аматори краєзнавчого руху. Протягом кількох років при Дніпропетровській обласній науковій бібліотеці за нашою допомогою теж було організовано клуб “Краєзнавець”. А у Харкові при Будинку вчених, при міській спеціалізованій музично-театральній бібліотеці ім. К. Станіславського діють клуби краєзнавчого напрямку. Досвід нашого клубу описано і в методичному посібнику “Краєзнавча робота у бібліотеці” (К., 2001), підготовленому Державною історичною бібліотекою.

Є у клубі “Краєзнавець” і власний літописець. Це Микола Корж. Завдяки його публікаціям у місцевій та всеукраїнській пресі, а також завдяки матеріалам міських журналістів

про діяльність клубу “Краєзнавець” він відомий за межами Слобожанщини. Геннадій Миколайович Бурденко веде фотолітопис діяльності членів клубу.

Щоб ширше популяризувати діяльність краєзнавців, ХДНБ розпочала видання серії бібліографічних посібників “Краєзнавці Слобожанщини”. Вже вийшли друком покажчики, присвячені М. Коржу, Т. Шерстюк, Г. Кашириній, О. Лейбфрейду, В. Берліну. Закінчується робота над покажчиком “Вчений, етнограф, краєзнавець М. Красиков”. Робота над серією триває. Посібники знайомлять з дослідженнями цих ентузіастів та матеріалами, присвяченими їх діяльності. А три випуски видання “Сто краєзнавчих читань” — це своєрідний звіт про роботу клубу та його членів.

За 30 років існування клубу “Краєзнавець” можна навести таку статистику: якщо на першому засіданні клубу “Краєзнавець” (1978 р.) були присутні 7 осіб, які виявили бажання стати його членами, то сьогодні їх уже налічується понад 100.

За цей час було проведено 380 засідань (з них 350 краєзнавчих читань), на яких було обговорено понад 500 питань, пов’язаних з історією краю. Діяльності клубу було присвячено понад 120 публікацій в міській та республіканській пресі.

Сьогодні більшість членів клубу стали активними учасниками харківського відділення Спілки краєзнавців України. Деяким з них (М. Коржу, Т. Шерстюк, Т. Тихомировій,

Г. Кашириній, Ю. Калачову, Г. Гуриній, О. Радковій, С. Посохову, О. Лейбфрейду, Н. Акимовій, В. Божку) за значний внесок у розвиток краєзнавчого руху, збереження національної історико-культурної спадщини та природних скарбів України присвоєне звання “Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців”. С. М. Куделку, І. Ю. Саратову, Ю. М. Ранюку, В. О. Ярошик, М. О. Коржу Указом Президента України присвоєне почесне звання “Заслужений працівник культури України”.

Відділу україніки, при якому діє “Краєзнавець”, за значний внесок у розвиток українського краєзнавства було присуджено у 1993 р. Диплом Лауреата республіканської премії імені Дмитра Яворницького.

Попереду у членів клубу велика подальша робота з дослідження Слобожанщини. Перш за все це участь у підготовці нового видання харківського тому “Історія міст і сіл України”, нові наукові розвідки.

Ми цілком згодні з думкою академіка НАН України, голови правління ВСК П. Т. Тронька, що “Краєзнавство... має бути високо піднесено в Українській державі, одержувати від неї систематичну допомогу і підтримку, а добре ім’я краєзнавця, невтомного дослідника історії “Малої батьківщини”, повинно бути оточене увагою і звучати гордо. А це буде залежити від нас — учених і аматорів, від нашої наполегливості, самовідданої праці на цій благородній ниві”.